

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HE PULE'I 'O E TOUTAI (NGAOHI MO HU ATU) 2008

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Tu'utu'uni

KONGA 1 – TALATEU

1. Hingoa nounou
2. 'UHINGA'i lea
3. Ngaahi tu'unga malu 'o e me'atokoni

KONGA 2 – NGAAGHI NGAOHI'ANGA IKA

4. Tohi fakamo'oni ngaahi'anga ika
5. Tohi kole laiseni ngaahi'anga ika

KONGA 3 – HU ATU 'O E IKA

6. 'UHINGA'i lea 'o e ika
7. Tohi kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika
8. Tohi kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika
9. Laiseni hu atu 'o e ika
10. Ngaahi tu'unga 'o e laiseni
11. Pepa Lekooti Ika Hu atu
12. Ngaahi Totongi ki he ngaahi koloa mei tahi

**KONGA 4 – HU ATU 'O E IKA TUKU PUHA SIO'ATA MO E KAU 'OFISA MA'U
MAFAI**

13. Kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika
14. Laiseni ke hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata
15. Ngaahi Tu'unga 'o e Laiseni
16. Kau Ngaue taukei
17. Tohi Loka hu atu ki he ika tuku puha sio'ata
18. Ngaahi totongi ki he hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata
19. 'Ofisa ma'u mafai
20. Ke mo'oni, kakato mo tonu 'a e ngaahi fakamatala
21. 'E ngofua ke tanaki 'e he Minisita ha totongi no ki hono ngaahi mo hu atu 'o e koloa ika

Ngaahi Tepile

LAO KI HE PULE'I 'O E TOUTAI 2002
(Kupu 101)

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HE PULE'I 'O E TOUTAI (NGAOHI MO HU ATU) 2008

'I HONO NGAUE'AKI 'o e ngaahi mafai 'oku tu'utu'uni 'e he kupu 101 'o e Lao ki he Pule'i 'o e Toutai 2002, 'oku fa'u ai 'e he Minisita 'o e Toutai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni:

KONGA 1 – TALATEU

1. Hingoa nounou

'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai (Ngaohi mo Hu Atu) 2008.

2. 'Uhinga'i lea

'I he ngaahi Tu'utu'uni ni -

(a) kuo pau ke 'uhinga tatau 'a e ngaahi lea mo e ngaahi kupu'i lea 'i he Lao ki he Pule'i 'o e Toutai 2002, mo e ngaahi Tu'utu'uni ni, tukukehe ka toe fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'u'anga;

(b) tukukehe 'o ka ha atu ha toe 'uhinga kehe 'i hono tu'unga -

“Lao” 'oku 'uhinga ia ki he Lao ki he Pule'i 'o e Toutai 2002;

“Koteki 'Alimentaliyasi” 'oku 'uhinga ki hono tatanaki 'o e ngaahi tu'unga 'o e me'atokoni kuo ohi fakavaha'apule'anga pea fakama'opo'opo 'e he Polokalama Ngaahi Tu'unga 'o e Me'atokoni he fengae'aki 'a e FAO mo e WHO;

“hu atu” 'oku 'uhinga ia ki hono 'ave pe fakatupu hono 'ave kitu'a mei he Pule'anga Tonga, fakakomesiale pe fakataumu'a fakakomesiale, 'o kau ki ai hono 'oatu 'o e ngaahi kongokonga fakakomesiale ka 'oku 'ikai kau ai 'a e hu atu 'o fakataumu'a ki hono faka'aonga'i faka'api;

“Ngaahi Tu'unga Fakalukufua 'o e Malu 'a e Me'atokoni” 'oku 'uhinga ki ha Ngaahi Founga Ngaue kuo Fokotu'u Fakavaha'apule'anga ki he ngaahi tu'unga fakalukufua 'o e malu 'a e me'atokoni 'a ia 'oku ha he Koteki 'Alimentaliyasi;

“HACCP” 'oku 'uhinga ki he Founga ke Ngaue'aki ki hono 'Analaiso lolotonga 'oku kei ala ta'ofi ha maumau 'e hoko mai 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e Koteki 'Alimentaliyasi 'a ia kuo ne fakaha, fakafuofua'i mo pule'i ha ngaahi fakatamaki 'oku mahu'inga ki he tu'unga malu 'o e me'atokoni;

3. Ngaahi tu'unga malu 'o e me'atokoni

Kuo pau ki he taha ma'u laiseni ke ne fakapapau'i, ki he ngaahi taumu'a ngaohi mo hu atu, 'oku faitatau mo e ngaahi kupu 'o e Lao ki he Mo'ui 'a e Kakai mo ha toe lao pe 'i he Pule'anga ni kau ki he ngaahi tu'unga malu 'o e me'atokoni.

KONGA 2 – NGA AHI NGA OHI'ANGA IKA

4. Tohi fakamo'oni ngaohi'anga ika

- (1) Kuo pau ki ha kole ke lesisita ha ngaohi'anga ika ke –
  - (a) 'i he Foomu 1 'o e Tepile 1; pea
  - (b) fakahu fakataha mo e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ki ha tohi ki he lesisita 'o ha ngaohi'anga ika ke 'oatu –
  - (a) 'i he Foomu 2 'o e Tepile 1; pea
  - (b) 'i hono totongi 'o e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.

5. Tohi kole laiseni ngaohi'anga ika

- (1) Kuo pau ki ha, tohi kole laiseni ke fakalele ha ngaohi'anga ika, ke -
  - (a) 'i he Foomu 3 'o e Tepile 1; pea
  - (b) 'i hono totongi 'o e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau, ki ha tohi kole kotoa ke fakafou ha laiseni 'o ha ngaohi'anga ika, ke –
  - (a) 'i he Foomu 4 'o e Tepile 1; pea
  - (b) fakahu fakataha mo e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.
- (3) Kuo pau ke 'oatu 'a e laiseni ke fakalele ha ngaohi'anga ika –
  - (a) 'i he Foomu 5 'o e Tepile 1; pea
  - (b) 'i hono totongi 'o e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.
- (4) Kuo pau ki ha taha ma'u laiseni ngaohi'anga ika ke ne fakapapau'i ko e kotoa 'o e kau ngaue 'i he laiseni kuo nau taukei fe'unga 'i hono ngaohi 'o e ika pea mo hono ngaahi 'o e ika pe ngaahi koloa mei he ika ke fakalelei'i hono tu'unga.
- (5) Kuo pau ki ha taha ma'u laiseni ngaohi'anga ika ke ne –
  - (a) fakakakato 'a e pepa Lekooti Ngaohi Ika 'i he Foomu 1 'o e Tepile 3;
  - (b) fakahu atu 'a e kotoa 'o e ngaahi pepa Lekooti Ngaohi Ika ki he Potungaue 'i he tu'unga na'e lekooti 'aki ta'e fai ki ai ha liliu, 'i he uike kotoa hili 'a e uike 'oku felave'i mo e pepa lekooti ko ia; mo
  - (c) fakapapau'i ko e 'ika 'oku ngaohi 'i he ngaohi'anga ko ia kuo pau ke 'ikai laka hake 'i he lahi kuo faka'ata ki ai, kau ki ai 'a e fa'ahinga mo e lahi.

KONGA 3 – HU ATU 'O E IKA

6. 'UHINGA'I LEA 'O E IKA

'I he kongani, ko e "ika" 'oku 'uhinga ia ki ha fa'ahinga ika 'oku ngaohi 'o fakataumu'a ke hu atu.

7. Tohi kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika

Kuo pau ki ha tohi kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika ke –

- (a) 'i he Foomu 6 'o e Tepile 1; pea
- (b) fakahu fakataha mo e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.

8. Tohi kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika

Kuo pau ki ha tohi kole ke fakafo'ou ha laiseni ki hono hu atu 'o e ika ke –

- (a) 'i he Foomu 7 'o e Tepile 1; pea
- (b) fakahu fakataha mo e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2.

9. Laiseni hu atu 'o e ika

(1) Kuo pau ki ha laiseni ke hu atu 'o e ika ke –

- (a) 'oatu 'i he Foomu 8 'o e Tepile 1;
- (b) 'oatu 'i hono totongi 'o e totongi 'oku fakaha 'i he Tepile 2; pea
- (c) 'aonga 'i he vaha'a taimi ko e mahina 'e 12 mei hono 'oatu, tukukehe ka tomu'a kaniseli pe fakata'e'aonga fakataimi.

(2) Kuo pau ke 'oatu fakataha 'a e laiseni hu atu 'o e ika 'o taumu'a fakakomesiale mo ha laiseni fakalele ngaohi'anga ika 'oku kei 'aonga.

10. Ngaahi tu'unga 'o e laiseni

(1) Kuo pau ke faipau 'a e laiseni hu atu 'o e ika 'o taumu'a fakakomesiale ki he ngaahi tu'unga ni 'o tanaki atu ki ha ngaahi tu'unga kehe 'oku tu'utu'uni 'e he Lao -

- (a) ngaahi taumu'a 'o e palani pule'i mo fakalalakaka;
- (b) 'oku ngaohi 'a e ngaahi me'a mei he ika 'i ha founa HACCP ola lelei 'i ha ngaohi'anga ika kuo laiseni;
- (c) ko e Palani HACCP na'e teuteu'i pea sivi'i 'e he tokotaha kuo ne ma'u ha taukei he Tefito'i taumu'a 'o e HACCP pe ko ha 'inisipekita ki he tu'unga malu 'o e me'atokoni;
- (d) ke fakapapau'i 'e kinautolu 'oku fakahoko hono hu atu 'oku malava ke tauhi ma'u 'a e ngaahi tu'unga lelei fekau'aki mo e ngaahi siemu mo e ngaahi me'a kona fakanatula, kemikale kona mo e 'uli mei he sino;
- (e) ko ha tohi fakamo'oni mo'ui lelei kuo tu'utu'uni 'e he Sekelitali pea Fanongonongo 'i he Kasete, kuo pau ke 'oatu fakataha ia mo e uta ika kotoa pe 'oku hu atu;
- (f) kuo pau ke muimui pau ki he ngaahi fakangatangata kuo fokotu'u 'e he Potungae Toutai 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai (Fakatolonga mo Pule'i) 2008 ki hono hu atu 'a e fa'ahinga ika 'e ni'ih.

(2) Kuo pau ke totongi atu 'a e totongi 'oku ha he Tepile 2 ki ha Palani HACCP na'e teuteu'i 'e ha 'inisipekita ki he tu'unga malu 'o e me'atokoni pe ko ha ngaue kehe felave'i mo ia.

(3) Kuo pau ki ha laiseni ke hu atu ha ika ke faka'aonga'i faka'api ke fai pau ki he –

- (a) ngaahi fakangatangata kuo fokotu'u 'e he Potungaue Toutai 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai (Fakatolonga mo Pule'i) 2008 ki hono hu atu 'a e fa'ahinga ika 'e ni'ih; pea
- (b) mo ha ngaahi tu'unga kehe kuo fokotu'u 'i he Lao ni.

11. Pepa Lekooti Ika Hu atu

Kuo pau ki ha taha ma'u laiseni ke hu atu 'o e ika 'i ha taumu'a fakakomesiale ke ne –

- (a) fakakakato 'a e Pepa Lekooti 'o e ngaahi koloa mei tahi 'oku hu atu, 'i he Foomu 2 'o e Tepile 3, ki he 'aho kotoa 'o e hu atu fakakomesiale 'o e koloa ma'u mei tahi, kau ai 'a e–
  - (i) hingoa 'o e taha ma'u laiseni;
  - (ii) 'aho hu atu;
  - (iii) taulanga;
  - (iv) hingoa fakasaienisi pe angamaheni 'o e fa'ahinga takitaha 'oku hu atu;
  - (v) lahi 'o e ika 'i he fa'ahinga takitaha; mo e
  - (vi) mamafa fakalukufua 'o e fa'ahinga takitaha;
- (b) fakahu atu, 'a e kotoa 'o e ngaahi pepa lekooti 'o e ngaahi koloa mei tahi 'oku hu atu Sekelitali 'i he tu'unga na'e hiki 'aki ta'e fai ki ai ha liliu, 'o 'ikai laka hake 'i he houa 'e 24 'i he hili 'a e 'aho 'oku felave'i mo e pepa lekooti.

12. Ngaahi Totongi ki he ngaahi koloa mei tahi

Kuo pau, ko e ngaahi totongi kotoa ki hono hu atu 'o e ngaahi koloa mei tahi, ke hilifaki 'e he Minisita 'i hono ma'u 'o e lisi fakauta kuo sitapa'i mei he kasitomu.

KONGA 4 – HU ATU 'O E IKA TUKU PUHA SIO'ATA MO E KAU 'OFISA MA'U MAFAI

13. Kole laiseni ki hono hu atu 'o e ika

- (1) Ko ha kole laiseni ke hu atu ha ika tuku puha sio'ata kuo pau ke –
  - (a) ke 'i he Foomu 9 'o e Tepile 1; pea
  - (b) ke 'oatu fakataha ia mo e totongi 'oku tuhu'i pau 'i he Tepile 2.
- (2) Ko ha kole laiseni ke fakafo'ou ha laiseni hu atu ha ika tuku puha sio'ata kuo pau –
  - (a) ke 'i he Foomu 10 'o e Tepile 1; pea
  - (b) ke 'oatu fakataha mo e totongi 'oku tuhu'i pau 'i he Tepile 2.

14. Laiseni ke hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata

Ko ha laiseni ke hu atu ha ika tuku puha sio'ata kuo pau –

- (a) ke 'oatu ia 'i he Foomu 11 'o e Tepile 1;
- (b) ke 'oatu ia 'i hano totongi 'oku fakamahino'i 'i he Tepile 2; pea
- (c) ke 'aonga fakalao ki he vaha'a taimi ko e mahina 'e 12 mei he 'aho 'o hono 'oatu, tukukehe ka kaniseli pe to'o fakataimi kimu'a ai.

15. Ngaahi Tu'unga 'o e Laiseni

Kuo pau ke muimui pau 'a e laiseni hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata ki he ngaahi tu'unga ko 'eni 'o tanaki atu ki ha ngaahi tu'unga kehe 'oku tu'utu'uni 'e he Lao -

- (a) ko e ngaahi taumu'a 'o e palani pule'i mo fakalalakaka;
- (b) 'oku ngaohi 'a e ika tuku puha sio'ata 'i ha fale ngaohi'anga ika kuo laiseni;
- (c) founga kofukofu mo e founga uta 'oku hao pea mo ma'a; pea
- (d) ke 'oatu fakataha mo hano tohi fakamo'oni mo'ui lelei kuo tu'utu'uni 'ehe sekelitali pea Fanongonongo 'i he Kasete.

16. Kau Ngaue taukei

Kuo pau ke fakapapau'i 'e ha taha ma'u laiseni ke hu atu ha ika tuku puha sio'ata ke ako'i fe'unga 'a e kau ngaue kotoa pe 'oku nau ngaue 'i he malumalu 'o e laiseni ko ia ki hono ngaohi mo ngaue'aki 'a e founga lelei taha ki hono ngaohi mo hono fa'o 'i ha founga 'e fakasi'isi'i ai 'a e mate 'a e ika lolotonga hono uta.

17. Tohi Loka hu atu ki he ika tuku puha sio'ata

Kuo pau ki ha taha ma'u laiseni ke hu atu ha ika tuku puha sio'ata ke ne –

- (a) fakafonu 'a e Tohi Loka hu atu ki he ika tuku puha sio'ata, 'i he Foomu 3 'o e Tepile 3, ki he 'aho takitaha 'oku hu atu ai ha ika tuku puha sio'ata, kau ai 'a e -
  - (i) hingoa 'o e taha ma'u laiseni;
  - (ii) 'aho hu atu;
  - (iii) hingoa fakasaienisi pe hingoa angamaheni 'o e fa'ahinga ika takitaha 'oku hu atu;
  - (iv) ika 'e fiha 'i he fa'ahinga takitaha 'oku hu atu ki tu'a'ule'anga;
  - (v) mahu'inga FOB ki he fa'ahinga; pea
- (b) fakahu atu 'a e 'olisinale 'o e Tohi Loka ki he ika tuku puha sio'ata kuo hu atu ki he Sekelitali 'o 'oua 'e toe liliu 'o 'ikai toe tomui ange 'i he houa 'e 24 'o lau mei he 'osi 'a e 'aho 'oku lau ki ai 'i he tohi loka.

18. Ngaahi totongi ki he hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata

Kuo pau ke 'eke 'a e totongi kotoa pe ki hono hu atu 'o e ika tuku puha sio'ata 'i he taimi 'e ma'u ai 'e he Potungau 'a e lisi fa'o ika kuo sitapa'i mei he Kasitomu.

19. 'Ofisa ma'u mafai

- (1) 'E ngofua ke fokotu'u 'e he Minisita ha kau 'ofisa ma'u mafai, 'i ha fanongonongo 'e pulusi 'i ha nusipepa 'oku tufaki takai 'i he Pule'anga ni.
- (2) Kuo pau ke kau 'a e ngaahi fatongia 'oku ha 'i lalo 'i he ngaahi fatongia 'o e 'inisipekita ki he malu 'a e me'akai kae 'ikai ke fakangatangata pe ki ai -
  - (a) fokotu'utu'u ha Palani HACCP 'i ha me'a 'e fiema'u ki ai;

- (b) toe vakai'i mo fakalelei'i 'a e Palani HACCP, 'o 'oua 'e toe si'i hifo 'i he tu'o taha he ta'u pea 'i ha taimi kuo fakahoko ai ha palani ngaue fakatonutonu;
- (c) fakahoko ma'u pe hono monitoa 'o e ngaahi me'angaue HACCP 'a e tokotaha ngaohi ika;
- (d) faka hoko ma'u pe hono vakai'i e tu'unga malu 'aki hano fili fakafa'ahinga, vakai'i 'o e to'oto'onga, vakai'i ha fanga ki'i manu kainikavea, vakai'i fakakemikale, 'analaiso 'a e ngaahi siemu pea 'analaiso 'a e ngaahi fakatupu siemu;
- (e) fakapapau'i 'oku muimui pau ki he ngaahi tu'unga malu 'o e me'atokoni mei tahi kuo fokotu'u 'e he Minisita;
- (f) fakapapau'i 'oku muimui pau ki he ngaahi tu'unga lelei 'i he ngaahi pule'anga 'oku hu atu ki ai;
- (g) fokotu'u ha lisi 'o e ngaahi ngaohi'anga ika kuo laiseni;
- (h) faka'auha 'a e ika kuo mahino 'oku 'ikai fe'unga ki he ma'u me'atokoni;
- (i) to'o pe fakata'e'aonga'i fakataimi 'a e laiseni hu atu 'o e ika, he feitu'u 'oku fiema'uke fakahoko ai, kapau 'oku 'ikai fakapapau'i 'a e tu'unga malu 'o e koloa ngaohi mei he ika ki he ma'u me'atokoni;
- (j) tukumai ha fakamo'oni na'e ngaohi 'a e fa'ahinga ika mo e koloa ngaohi mei he ika pau 'o fakatatau ki he Palani HACCP 'oku ola lelei mo e tu'unga malu 'o e me'akai mei tahi kuo fokotu'u 'i he ngaahi lao 'o Tonga; pea
- (k) sivi'i 'a e ngaahi feitu'u pea mo e founga ngaue 'a e tokotaha ngaohi ika 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ni.

20. Ke mo'oni, kakato mo tonu 'a e ngaahi fakamatala

- (1) Kuo pau ke mo'oni, kakato mo tonu 'a e fakamatala 'oku tu'utu'uni ke lekooti, fanongonongo, fakahoko pe lipooti 'o fakatatau ki ha tu'utu'uni 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni.
- (2) Ka 'i ai ha liliu 'i he ngaahi me'a 'e hoko 'o ne uesia 'o e ngaahi fakamatala 'oku 'oatu pea hoko 'o ta'emo'oni, ta'e kakato pe takihala kuo pau ke fakaha leva 'i he vavetaha ki he taha, kau ma'u mafai pe kautaha 'oku fekau'aki tonu mo ia.

21. 'E ngofua ke tanaki 'e he Minisita ha totongi no ki hono ngaohi mo hu atu 'o e koloa ika

- (1) 'E ngofua ki he Minisita, 'i ha Fanongonongo 'i ha nusipepa 'oku tufaki kotoa 'i Tonga ni, ke ne tanaki ha totongi no ki hono ngaohi mo hu atu 'o e koloa ika 'oku ne fakakaukau 'oku taau ki ha ika 'oku ngaohi pe hu atu 'e ha taha pe ha ngaohi'anga ika kuo laiseni ke ne ngaohi pe hu atu ha ika.
- (2) Kuo pau ke ma'u 'e he Potungae Toutai 'a e ngaahi pa'anga 'oku tanaki mei he totongi no ki hono ngaohi mo hu atu 'o e koloa ika ki he ngaahi taumu'a 'o hono sivi mo fakatotolo

Na'e fa'u 'i Nuku'alofa ni 'i he 'aho 6 'o Sune 2008.

Minisita 'o e Ngoue mo e Me'atokoni, Vao'akau mo e Toutai